

Kathryn A. Schwartz: Osmanlı Mısır'ı ve Kitap Tarihçiliğine Adanan Ömrün Ardından

AYŞE BAŞARAN*

Genç yaşına rağmen özellikle Kuzey Amerika ve Batı Avrupa coğrafyasında Arapça matbaa ve kitap kültürüne dair derinlikli çalışmaları ile tanınan Kathryn A. Schwartz, 2022 yılı Mayıs ayında 38 yaşındayken Fransa'nın Toulouse şehrinde aramızdan aniden ayrıldı.

Schwartz, Wellesley'de başladığı üniversite hayatına Cambridge Üniversitesi Arapça ve Orta Doğu Çalışmaları bölümlerinde devam etmişti. Doktorasını ise Harvard Üniversitesi Orta Doğu Çalışmaları Merkezi'nde tamamlamıştı. Son olarak Toulouse'da Institute for Advanced Studies'de tezini kitaplaştırma aşamasında olup, aynı zamanda Massachusetts Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesiydi.

Benim kendisiyle tanışıklığım, doktora tezimi yazma sürecinde adını sıkça duyduktan sonra yolumun Cambridge'e düşmesiyle başladı. Tedirginlikle başladığım sohbet ilk on saniye içerisinde samimiyetin hakim olduğu, kahveyle taçlanan sıcacık bir havaya bürünmüştü. Aynı alanı, yani 19. yüzyıl Osmanlı matbaası çalışan iki akademisyen arasında konuşacak o kadar çok mesele vardı ki; Osmanlı İstanbul'u ve Osmanlı Kahire'si gibi uçsuz bucaksız iki kadim şehrin kitapla olan serüvenini tartışmak, ortak kavram ve aktörlerin keşfiyle heyecanlanmak bizi birleştirmişti.

Schwartz, çalıştığı konulara tutkuyla bağlıydı; hem Oryantalist literatürün Osmanlı matbaası ve Orta Doğu coğrafyasında bıraktığı izlere, hem de Mısır merkezli "nahda" yani Arap kültürel uyanış anlatılarına karşı savaş açmıştı. Bu iki paradigmayı da sarsmanın en temel yolu kopuşlar yerine ampirik temellere dayanarak devamlılıkları ortaya koymaktı. Nitekim üzerinde en çok düşündüğü ve yazdığı mesele yazma eser geleneğinin matbaa pratikleri üzerindeki etkisiydi. Batı Avrupa matbaa geleneğinde de çokça irdelenen bu devamlılık meselesi, Schwartz için özellikle 19. yüzyıl Mısır'ını anlayabilmenin anahtarıydı.

2015 yılında tamamladığı son derece geniş kapsamlı doktora tezi, temel olarak Mısırlıların matbaa tecrübesi üzerine kuruluydu.¹ Fransızların Mısır'ı işgali sürecinden başlattığı anlatı, Mehmed Ali Paşa zamanında matbaanın devlet ihtiyaçlarına hizmet etmesi ile devam etmiş, sonra da 1850'lerde taş baskı ile başlayan özel matbaacılığın tipografik matbaacılığa evrilmesini incelemişti. Schwartz, bu geçişlerin Osmanlı Kahire'sinin özel şartlarından ortaya çıktığını iddia etmişti; bu şartları kişilere, yerlere, pratiklere ve araçlara bağlı olarak tartışmıştı. Söylem analizine de geniş yer veren Schwartz, matbaaya dair Mısır hükümeti ve Avrupalı kaynaklar arasında farklılaşan

* Marmara Üniversitesi, Tarih Bölümü, basaran.ayse@marmara.edu.tr.

1 Kathryn A. Schwartz, "Meaningful Mediums: A Material and Intellectual History of Manuscript and Print Production in Nineteenth-Century Ottoman Cairo", (Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi, 2015).

algıya işaret etmişti. Yerel hükümet matbaayı devlet ajandasına hizmet eden bir araç olarak görse de Avrupalı anlatılar matbaanın yükselişi ile medeniyetin ilerlemesi arasında bağ kurmaktaydı.

Tezinden sonra da alanında hızla yol kat eden Schwartz'ın çalışmaları kısa sürede birçok prestijli dergi ve kitapta kendine yer buldu. Örneğin 2017 senesinde *Book History* dergisinde yayınlanan ödüllü makalesinde matbaanın Osmanlı sultanları (II. Bayezid ve I. Selim) tarafından yasaklanma iddiasının ortaya çıkışını ve yayılışını 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar adım adım takip etti. Schwartz'a göre bu "yasak" Avrupa kaynaklı asılsız bir söylentiden ibaret olsa da temelde doğuyu küçümseyen Oryantalist iddiaları desteklediği için özellikle 19. yüzyılda batı kaynaklarına sahiplenilmişti.² Yine 2017 senesinde yayınladığı başka bir makalede, doktora tezinde de iddia ettiği gibi, Kahire merkezli özel matbaacılığın 19. yüzyılın son çeyreğinde ihtiyaca bağlı olarak yerel yazma eser pratiklerinin içerisinde doğduğunu savundu.³ Bu minvalde yazma eser piyasasını matbaa piyasasına bağlayan aktörlerden biri olan komisyoncular ile özel matbaacılar arasındaki hukuki mücadeleyi göstermek için matbaacı Musa Kastalı'den geriye kalan bir savunma yazısını tartıştı. Bu gibi sıradan insanların tecrübelerine dayanarak matbaayı Arap coğrafyasını kasıp kavuran ve daha eski yaşam biçimlerini toptan dönüştüren deterministik bir güç olarak değil, yerli halkın ihtiyaç ve pratiklerinin dolaylı bir sonucu olarak konumlandırdı.

Schwartz'ın Oryantalist anlatılara karşı 2019 yılında getirdiği yeni eleştiri, akademik Oryantalizm'in ortaya çıkışı tartışılırken bu süreçte rol alan doğulu alimlerin ihmal edilmesi meselesiydi. Mısırlı alim Emin el-Medeni (ö.1898) ile ilgili çalışmasında savunduğu gibi Oryantalist bilim adamları ihtiyaç duydukları metinleri aslında doğulu alimlerin aracılığı sayesinde edinebilmekte, okuyabilmekte ve anlayabilmekteydi.⁴ Yani ne Oryantalizm sadece batılı ilim adamlarına ait tek taraflı bir alan, ne de doğulular Oryantalizm'in sadece birer nesnesiydi. Aksine, 664 yazmadan oluşan kitap koleksiyonunu satmak için önce Kahire'den Amsterdam'a giden, sonra da Leiden'deki Oryantalist Kongresi'ne katılan el-Medeni örneğinde olduğu gibi doğulu aktörler batı biliminin üretilmesinde aktif rol oynamıştı. Bu katkıların yanı sıra Schwartz, vefatından hemen önce Adam Mestyan ile beraber Mısırlı gazeteci, şair, editör ve matbaacı Şeyh Mustafa Salame el-Neccari'nin (ö.1870) kitap koleksiyonuna dair bir proje yürütmekteydi. Şeyhin vefatında kütüphanesinde bulunan yarısı yazma diğer yarısı matbu 480 kitabın her birinin bibliyografik dökümü tamamlanmış ve sıra maddi değerlerini belirlemeye gelmişti. Schwartz'ın vefatıyla proje yarıda kaldı.

Schwartz yine son zamanlarındaki çalışmalarında Mısır'da devlet eliyle yürütülen Arapça dil reformuna eğilmişti. Bu çerçevede 1948 yılında Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye Matbaası müdürü Muhammed Nedim tarafından Arap Dili Akademisi'ndeki meslektaşlarına yönelik yazılan bildiriye incelemiş ve Arapça'nın basımı ve okunmasını kolaylaştırmak üzere ortaya attığı dile dair pratik çözümleri tartışmıştı. Nitekim 20. yüzyılın

2 Kathryn A. Schwartz, "Did Ottoman Sultans Ban Print?" *Book History*, 20 (2017), 1-39

3 Kathryn A. Schwartz, "The Political Economy of Private Printing in Cairo, As Told from a Commissioning Deal Turned Sour, 1871", *International Journal of Middle East Studies*, 49/1 (2017), 25-45.

4 Kathryn A. Schwartz, "An Eastern Scholar's Engagement with the European Study of the East: Amin al-Madani and the Sixth Oriental Congress, Leiden, 1883", *The Muslim Reception of European Orientalism: Reversing the Gaze*, yay. haz. Susannah Heschel ve Umar Ryad (New York: Routledge, 2019), 39-60.

ortası itibariyle Mısır hükümetinin gözünde dilin basitleşmesi, matbaa teknolojisine uyum sağlaması ve toplumsal ilerleme arasında sıkı bir bağlantı vardı.⁵

İlmi heyecanı ve entelektüel merakı son derece yüksek olan Schwartz, hem kitap tarihi hem de Arap coğrafyası çalışmalarındaki yerleşik iddiaları derinlikli araştırma ve gözlemleri ile sorgulayan ve sarsan bir yaklaşıma sahipti. Aynı zamanda kendisini tanıyan herkesin üzerinde birleştiği gibi büyük bir ilmi kapasite ve zekaya sahipti. Bunun yanında arkadaş canlısı, mütevazı ve yardım sever bir insandı. Kısa süre içerisinde alanda oluşturduğu büyük etki, ileride yapılacak akademik çalışmalara yön verecek kıvama ulaşmıştı.

Oryantalist literatürün geniş Orta Doğu coğrafyasında bıraktığı izlere her çalışmasında ve her konuşmasında adeta savaş açmış olan Schwartz, matbaayı büyük teoriler ışığıyla değil sıradan insanların ve gündelik niyet ve endişelerin üzerinden anlamaya çalışmıştı. Arapça matbaa, kitap tarihçiliği ve Mısır'a adanan ömrü boyunca yanındakilere ilham vermeyi ve hiç dinmeyen enerjisi sayesinde onu tanıma şansını bulan her insana bir şekilde dokunmayı başardı.

BİBLİYOGRAFYA

Makaleler

- Cheta, Omar ve Kathryn A. Schwartz. "A Printer's Odd Plea to Reform Legal Pluralism in Khedival Egypt". *Past & Present*, 252, 1, 2021, 179-211.
- Schwartz, Kathryn A. "The Political Economy of Private Printing in Cairo, As Told from a Commissioning Deal Turned Sour, 1871". *International Journal of Middle East Studies*, 49, 1, 2017, 25-45.
- Schwartz, Kathryn A. "Did Ottoman Sultans Ban Print?". *Book History*, 20, 2017, 1-39.
- Schwartz, Kathryn A. "Book History, Print, and the Modern Middle East". *History Compass*, e12434, 2017, 1-12.
- Schwartz, Kathryn A. "From Text to Technological Context: Medieval Arabic Cryptology's Relation to Paper, Numbers, and the Post". *Cryptologia*, 38, 2, 2014, 133-146.
- Schwartz, Kathryn A. "Charting Arabic Cryptology's Evolution". *Cryptologia*, 33, 4, 2009, 297-304.

Kitap Bölümleri

- Schwartz, Kathryn A. "The Official Urge to Simplify Arabic Printing: Introduction to Nadim's 1948 Memo". *Manuscript and Print in the Islamic Tradition*. Yay. Haz. Scott Reese, 89-96. De Gruyter, 2022.
- Hsiung, Hansun ve Kathryn A. Schwartz. "Lithography". *Information: A Historical Companion*. Yay. Haz. Ann Blair, Paul Duguid vd. 583-588. New Jersey: Princeton University Press, 2021.
- Schwartz, Kathryn A. "An Eastern Scholar's Engagement with the European Study of the East: Amin al-Madani and the Sixth Oriental Congress, Leiden, 1883". *The Muslim Reception of European Orientalism: Reversing the Gaze*. Yay. Haz. Susannah Heschel ve Umar Ryad, 39-60. New York: Routledge, 2019.

Doktora Tezi

- Schwartz, Kathryn A. "Meaningful Mediums. A Material and Intellectual History of Manuscript and Print Production in Nineteenth-Century Ottoman Cairo". Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi, 2015.

⁵ Kathryn A. Schwartz, "The Official Urge to Simplify Arabic Printing: Introduction to Nadim's 1948 Memo", *Manuscript and Print in the Islamic Tradition*, yay. haz. Scott Reese (De Gruyter, 2022), 89-96.